

Τα ρωμαϊκά Ταυροβόλια

Η σφαγή ταύρων για λατρευτικούς σκοπούς χάνεται στην αρχαιότητα. Κανείς δεν μπορεί να προσδιορίσει με ακρίβεια πότε και που ξεκινά η πρακτική αυτή μιας και σε όλους τους λαούς της Μεσογείου η συμμετοχή των ζώων αυτών στα λατρευτικά δρώμενα ήταν δημοφιλής και αρχαία. Τα «Ταυροβόλια» ως μία διακριτή μορφή λατρευτικής εκδήλωσης, το πιθανότερο είναι αν εισήχθησαν στην Ιταλική χερσόνησο από την Μικρά Ασία την περίοδο στρατιωτικής διείσδυσης της Ρώμης στην περιοχή. Από σχετικές επιγραφές που έφεραν στο φως αρχαιολογικές σκαπάνες στις Ελληνικές πόλεις της Μ.Ασίας μπορούν να εξαχθούν ορισμένα γενικά συμπεράσματα αναφορικά με την ανάμιξη ταύρων στις θρησκευτικές εκδηλώσεις. Παρουσία ταύρων μαρτυρείται σε θρησκευτικά πανηγύρια προς τιμή των θεών (πόλη Ηλίου), σε αναπαραστάσεις κυνηγιών μέσα σε αρένες ή στους δρόμους (Πεντηελισσος στην Πισιδία, Πίναρα), σε μοίρασμα του κρέατος μετά την σφαγή των ζώων (Πέργαμος και Καρύανδα) και σύνδεση με δωρεές ιερέων προς διάφορους ναούς. Επιγραφή από την πόλη του Ηλίου (1^{ος} π.Χ αιώνας), τιμά τον αγωνοθέτη και αγορανόμο Αγάθη για την προσφορά σαράντα ταύρων πιθανότατα στην θεά Αθηνά ως ευχαριστήριο δώρο για την ικανοποιητική έκβαση των αθλητικών αγώνων, από αχρονολόγητη επιγραφή στα Πίναρα το ταυροβόλιο εμφανίζεται ως μέρος κυνηγητικών διαγωνισμών ενώ οι λαξευμένοι σε βράχο τάφοι της πόλης ήταν διακοσμημένοι με κέρατα ταύρων, από επιγραφή (1^{ος} μ.Χ αιώνα) στην Πεντέλισσο μαθαίνουμε πως ο ισόβιος ιερέας του Άρη θα αναλάβει τα έξοδα για την κατασκευή υποδομών διεξαγωγής ταυροβολίων, από επιγραφές στην Πέργαμο (105 μ.Χ) Ρωμαϊκά ονόματα αναφέρονται ως δωρητές χρημάτων για διεξαγωγή Ταυροβολίων αν και δεν γίνεται ξεκάθαρη η φύση τους κα. Από τα αρχαιολογικά ευρήματα δεν μπορεί να εξαχθεί κανένα συμπέρασμα για τελεσίδικη ταύτιση των Μικρασιατικών Ταυροβολίων με κάποια συγκεκριμένη θεότητα π.χ με την Άρτεμης Ταυροπόλο και Αναχίτα. Στην Ιταλική χερσόνησο η πρώτη αναφορά στην διεξαγωγή Ταυροβολίου χρονολογείται από επιγραφή (CII 10, 1596) το 134 μ.Χ και διεξήχθη στο λιμάνι Puteoli. Το λιμάνι εξυπηρετούσε το εμπόριο με την Ανατολή και συνεπώς ήταν ο καταλληλότερος τόπος για την μεταφορά του λατρευτικού αυτού τυπικού από την Μ.Ασία. Ο αφιερωτής ήταν θηλυκού γένους ενώ ο εκτελεστής ήταν η Herennia Fortuna, η θεότητα που δέχθηκε την προσφορά ήταν η Venus Caestis. Από τη διεξαγωγή του πρώτου ιδιωτικού ταυροβολίου το 134 μ.Χ μέχρι το πρώτο δημόσιο ταυροβόλιο το 159 μ.Χ δεν υπάρχει σύνδεση του με την λατρεία κάποιας θεότητας, ενώ από το 159 μ.Χ μέχρι το 375 μ.Χ δεν έχει ανεβρεθεί σχετική επιγραφή αναφορικά με την τέλεση Ταυροβολίου στις περιοχές ανατολικά της Αδριατικής πράγμα ακριβώς αντίθετο για τις Ρωμαϊκές επαρχίες της Δύσεως δηλ. Γαλλίας, Ισπανίας, Αφρικής, Γερμανίας και Ιταλίας. Επίσημα δημόσια Ταυροβόλια άρχισαν να εκτελούνται από τα μέσα του δεύτερου μ.Χ αιώνα όταν συνδέθηκαν με την λατρεία της Κυβέλης (Magna Mater) η οποία μετά από ένα διάστημα δύο αιώνων καταπίεσης από την Σύγκλητο, στο πρώτο μισό του πρώτου μ.Χ αιώνα άρχισε να κερδίζει σε δημοφιλία μετά το προσωπικό ενδιαφέρον του Αυτοκράτορα Κλαύδιου για την εν λόγω θρησκεία. Η λατρεία είχε εισαχθεί επίσημα στην πόλη της Ρώμης από την Ελληνική πόλη της Πεσινούντας Μ.Ασία το 204 π.Χ με αφορμή έναν χρησμό σχετικά με την ασφάλεια της Ρώμης αλλά γρήγορα περιορίστηκε από την Σύγκλητο σε ένα μικρό κύκλο Ανατολικών ιερέων λόγω του οργιαστικού της χαρακτήρα ο οποίος αποτελούσε πρόκληση για τα ήθη των Ρωμαίων. Ο Αυτοκράτορας Κλαύδιος (41-54 μ.Χ) στα πλαίσια της αναμόρφωσης της κρατικής θρησκείας ακολουθώντας την πλεύση του Αυγούστου,

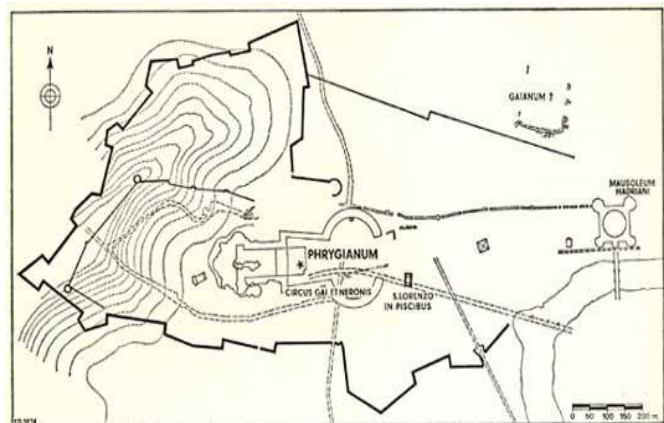
προσπάθησε να μορφοποιήσει την λατρεία της Κυβέλης έτσι ώστε να την στρέψει προς όφελος της Αυτοκρατορίας εξουδετερώνοντας την διαβρωτική της επίδραση. Με αυτό τον τρόπο η Magna Mater και ο σύντροφος της Άττις εισήχθη επίσημα στην πολιτική ζωή της Ρώμης και λειτουργούσε υπέρ της ενότητας και δόξας της Αυτοκρατορίας. Τα μέχρι τότε ιδιωτικά ταυροβόλια ως μέρος της λατρείας της Κυβέλης προσέλαβαν αναπόφευκτα και αυτά δημόσια χαρακτήρα μιας και συνδέθηκαν με την εν λόγω λατρεία. Η πρώτη ως τώρα γνωστή επιγραφή (CIL 13.1751) που αφορά εκτέλεση δημόσιου Ταυροβολίου έρχεται από την Lyon (Lugdunum, Ρωμαϊκή επαρχία της Gallia Lugbunensis) και χρονολογείται από το 159/160 μ.Χ. Συγκεκριμένα ο βωμός του Ταυροβολίου ανεγέρθηκε στις 27 Νοεμβρίου του 160 μ.Χ. Το Ταυροβόλιο ήταν δημόσιο και διεξήχθει εκ μέρους του Αυτοκράτορα, περιλαμβάνοντας την αποκοπή των όρχεων (vires) και του βουκρανίου (bucranium) του Ταύρου, η όλη τελετή ήταν μέρος της επίσημης λατρείας της Magna Mater (Idaea Cybele). Το ίδιο περίπου έτος πραγματοποιήθηκε ταυροβόλιο στην Ρώμη Antoninus Pius (138 -161 μ.Χ). Έτσι λοιπόν πριν τα Ταυροβόλια συνδεθούν με την Κυβέλη θα πρέπει να ήταν μία κοινή θυσία ταύρου η οποία δεν περιελάμβανε αποκοπή των όρχεων μιας και δεν υπήρχε ακόμη σύνδεση με το μυθολογικό δρώμενο της αποκόψεως των γεννητικών οργάνων του Άττι, του συντρόφου της Κυβέλης. Ο ευνουχισμός του Ταύρου θα λειτουργούσε μάλλον ως υποκατάστατο του αιματηρού ευνουχισμού των ακολούθων τη Θεάς ως δείγμα αφοσίωσης πράγμα το οποίο δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί από τους Αυτοκράτορες για ευνόητους πολιτικούς και θρησκευτικούς λόγους που είχαν να κάνουν με την δημόσια αιδώ. Δημόσια ταυροβόλια διεξήχθησαν σε όλες τις Δυτικές επαρχίες παρουσία του ευνουχισμένου ανώτερου ιερατείου της Θεάς (*Galli* και *Archigalli*), από μία σειρά μεταγενέστερων Αυτοκρατόρων, από τον Μάρκο Αυρήλιο, από τον Κόμοδο, από τον Σεπτίμιο Σέβηρο, από τον Καρακάλλα με τελευταίους τους Διοκλητιανό και Μαξιμιανό στα τέλη του 3^{ου} μ.Χ αιώνα στην Mactar στην επαρχία της Νουμιδίας. Η παλαιότερη γραφή που αναφέρει παρουσία των Galii σε δημόσια ταυροβόλια ανάγεται το 184 μ.Χ (CIL 12.1782) αν και η δημόσια δράση τους ξεκινά από το 160 μ.Χ. Η Αυτοκρατορική οικογένεια, ο στρατός, ο Αυτοκράτορας και η Αυτοκρατορία δέχονταν την καλή τύχη και ευλογίες της Μητέρας των Θεών Κυβέλης τουλάχιστον από το 160 μ.Χ μέχρι το 290 μ.Χ δηλαδή μέχρι και την τελική κατάρρευση της κρατικής παγανιστικής θρησκείας. Με την σταδιακή αποσάθρωση του Ρωμαϊκού κράτους μετά την ηγεμονία του Μάρκου Αυρήλιου (161-180 μ.Χ) και την μεγάλη οικονομική και πολιτική κρίση του 3^{ου} αιώνα που ακολούθησε η κρατική δημόσια λατρεία συνεχώς ατονούσε καθώς το υπό κατάρρευση Ρωμαϊκό κράτος ήταν ανίκανο να την τροφοδοτήσει οικονομικά και να στηρίζει τα κατά τόπους ιερατεία. Η λατρεία της Μεγάλης Μητέρας, μέρος της επίσημης δημόσιας θρησκείας υπέστη πλήγμα καθώς χωρίς επαρκής κρατική υποστήριξη ήταν δύσκολο αν συντηρηθεί το ιερατείο της και οι ναοί της. Έτσι λοιπόν, όπως συνέβη και με τις άλλες κρατικές λατρείες της Ρώμης π.χ Αυτοκρατορική ο δημόσιος χαρακτήρας των Ταυροβολίων μειώνονταν συνεχώς λόγω έλλειψης επαρκούς υποστήριξης με αποτέλεσμα την διακοπή των δημόσιων Ταυροβολίων πέρα του 293 μ.Χ. Ως άμεσο επακόλουθο, τα Ταυροβόλια σε όλο το 4^ο αιώνα ήταν ιδιωτικής φύσεως και περιορίζονταν γεωγραφικά και κοινωνικά στους αριστοκρατικούς κύκλους των πόλεων της Ρώμης και της Αθήνας. Η πλειοψηφία των επιγραφών προέρχεται από το δημόσιο κεντρικό ναό της Κυβέλης (Phrygianum) στο λόφο του Βατικανού και χρονικά εστιάζεται στα έτη μετά το 370 μ.Χ. Σε μία περίοδο που η Κωνσταντινούπολη μονοπωλούσε την Αυτοκρατορική δόξα και Ρώμη είχε υποβαθμιστεί σε μία περιφερειακή πόλη, την τέλεση των Ταυροβολίων είχε αποκλειστικά επωμιστεί η παγανιστική αριστοκρατία της Ρώμης

απουσία όποιας κρατικής υποστήριξης αφού επίσημη κρατική θρησκεία του Ρωμαϊκού κράτους από την 3^η δεκαετία του 4^{ου} αιώνα ήταν ο Χριστιανισμός. Έτσι λοιπόν η τέλεση των θυσιών στο όνομα της Κυβέλης έγινε ένας άτυπος πυρήνας παγανιστικής αντίστασης εναντίον του Χριστιανισμού, ένα κέντρο γύρω από τον οποίο συσπειρώνονταν οι κύκλοι των Ρωμαίων αριστοκρατών, ασθενικοί φορείς των παγανιστικών αξιών. Όπως συνεπάγεται, τα Ταυροβόλια αυτά είχαν χάσει την προηγούμενη μεγαλοπρέπεια τους και τον κοινοτικό τους χαρακτήρα. Από μελέτη της σχετικής επιγραφικής εξάγεται το γεγονός της μείωσης των ιερέων της Θεάς (Collegia) ενώ οι φλαουτίστες εξαφανίζονται εντελώς από το 319-320 μ.Χ χωρίς αυτή η μείωση των μελών της ιερατικής κάστας να καταργούσε την παρουσία των απαραίτητων ιερέων (quindecimvirs) για την περάτωση των διαδικασιών. τελετών. Σύμφωνα με την φυσική εξέλιξη της παγανιστικής θρησκείας τον 4^ο αιώνα οι λατρείες θα περάσουν στα χέρια ιδιωτικών κύκλων και θα υποστούν μετάλλαξη όχι τόσο σε επίπεδο τυπικών αλλά στο επίπεδο της μεταφυσικής συμβολικής και προσέγγισης του Θείου. Όπως ήταν σύνηθες ήδη από το 1^ο μ.Χ, οι αφιερωτές των Ταυροβολίων του 4^{ου} αιώνα προσπαθούσαν να ιδιοποιηθούν τις δυνάμεις της Μεγάλης Θεάς και να την αναγκάσουν να τους χαρίσει ευδαιμονία. Η αποκοπή των όρχεων του ταύρου και η αφιέρωση τους στην Μεγάλη Θεά δεν μπορούσε πια να αποσκοπεί στο γενικό καλό δηλ. στην μακροζωία των Χριστιανών Αυτοκρατόρων ή της Αυτοκρατορίας αλλά στην καλύτερη περίπτωση αποσκοπούσε στην τοπική ευημερία των παγανιστών κατοίκων της πόλης της Ρώμης. Η επιγραφική του τέλους του 4^{ου} αιώνα στην Ρώμη επίσης αποκαλύπτει μία τόνωση των του μυστικιστικού χαρακτήρα των Ταυροβολίων, καθώς δεν ήταν δυνατόν να ξεφύγουν από την περιρρέουσα θρησκευτική ατμόσφαιρα της εποχής. Οι Θεοί πλέον άνηκαν σε ιδιώτες και συνεπώς οι δυνάμεις τους σφετερίζονταν όχι από την κοινότητα αλλά από μία ολιγάριθμη ομήγυρη των οποίων οι προσδοκίες επεκτείνονταν πέρα από αυτήν την ζωή. Εκφράσεις όπως «σωτήρες», «συντηρητές», «ψυχή και μυαλό» αλλά και οι λεπτομερείς αναφορές προσωπικών δεδομένων των αφιερωτών στην Μεγάλη Θεά και στον σύντροφο της είναι ενδεικτικά του πνευματικού περίγυρου της περιόδου. Σημαντική είναι και η ισότιμη συμμετοχή γυναικών στην τέλεση ταυροβολίων στα τέλη του 4^{ου} αιώνα, σε αντίθεση με τους προηγούμενους αιώνες (160-290 μ.Χ) όπου το συντριπτικό ποσοστό των δημόσιων Ταυροβόλων ήταν άνδρες αφήνοντας περιθώριο στις γυναίκες μονάχα για τέλεση ιδιωτικών ταυροθησιαστικών πράξεων. Προς σε αυτήν την κατεύθυνση συνηγορούν και δύο επιγραφές χρονολογημένες το 375 μ.Χ και έπειτα, με την χαρακτηριστική έκφραση « aeternum renatus» δηλ. «αιώνια αναγέννηση» η συμβολική ερμηνεία της οποίας διαφέρει πολύ από αυτή των προγενέστερων αιώνων. Ένα άλλο στοιχείο που αποκαλύπτουν οι επιγραφές του Βατικανού είναι ο ανταγωνισμός που επικρατούσε μεταξύ των αριστοκρατών ως προς την τέλεση των Ταυροβολίων καθώς ένα πομπώδες ταυροβόλιο αφειδώς χρηματοδοτούμενο θα εξέφραζε πλούτο, θα αναβάθμιζε την ανώτερη δημόσια εικόνα της οικογένειας και θα αντανakλούσε την διάθεση των αφιερωτών για υπεράσπιση του παγανιστικού κόσμου που έφτανε στο τέλος του. Αυτή η τάση για ανταγωνισμό μέσω δωρεών και δημόσιων θεαμάτων πήγαζε απευθείας από την ιδεολογία της Συγκλητικής Αριστοκρατίας η οποία από τις απαρχές της υπάρξεως της αποζητούσε το χειροκρότημα του λαού το τόσο αναγκαίο για την αυτοεκτιμησή και το γόητρο της. Από τα μέσα του 4^{ου} αιώνα και για μία γενεά τουλάχιστον είναι χαρακτηριστικό πως οι χριστιανοί και οι παγανιστές κάτοικοι της Ρώμης εκδήλωναν τις θρησκευτικές τους ανάγκες δίπλα δίπλα στο Λόφο του Βατικανού. Το Phrygianum, ο κεντρικός ναός της Κυβέλης στέκονταν ακριβώς δίπλα στην πεντάκλιτη Κωνσταντίνια Βασιλική Εκκλησία του Αγίου Πέτρου. Εντυπωσιάζει το γεγονός πως κατά την

διάρκεια κατασκευής του Χριστιανικού Ναού δεν παρατηρήθηκε καμία επέμβαση στο γειτονικό Phrygianum παρόλο την πολεμική του Κωνσταντίνου απέναντι στον παγανισμό. Τα Ταυροβόλια και η Θεία Λειτουργία λάμβαναν μέρος στο ίδιο τόπο χωρίς όμως να δημιουργούνται εχθρότητες σε επίπεδο υλικών δολιοφθορών, αυτό που επικρατούσε μεταξύ των δύο θρησκευτικών ομάδων ήταν περισσότερο μία αμοιβαία επιδεικτική αδιαφορία με απαξιωτικό πνεύμα η οποία πήγαζε από την υπάρχουσα αδιάλλακτη αριστοκρατική υπεροψία. Είναι στο λυκόφως του Ρωμαϊκού Παγανισμού, κατά την θητεία του Πάπα Δάμασσο (366- 384) που καταγράφεται και ο μεγαλύτερος αριθμός ταυροβολίων στο λόφο του Βατικανού δηλ. την χρονική εκείνη περίοδο όπου η δόξα του Χριστιανισμού ήταν λαμπερότερη από ποτέ άλλοτε. Τα τελευταία Ταυροβόλια θα πρέπει να έλαβαν χώρα στην εποχή του Ρωμαίου αριστοκράτη Sextus Claudius Petronius Probus (328 – 388). Άλλοι γνωστοί Ταυροβολιαστές Ρωμαίοι αριστοκράτες του 4^{ου} αιώνα ήταν ο C.Caeonius Rufius Lampudius Volusianus (Amm.Marc 27.3.8-9), ο Sextilius Agesilaus Aedesius κα.

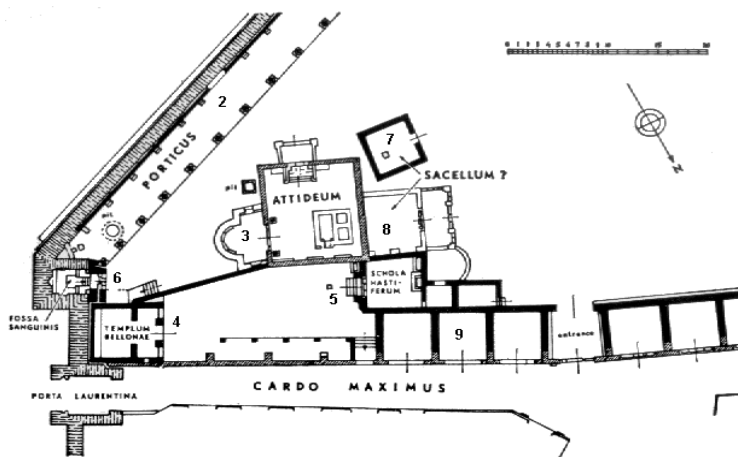
Πολλά έχουν γραφτεί για την φύση της εκτέλεσης των Ταυροβολιών. Μεγάλη επίδραση στην επικρατούσα άποψη που θέλει τον αφιερωτή να στέκεται όρθιος σε ένα λάκκο με ξύλινη διάτρητη οροφή πάνω στην οποία σφάζονταν ο ταύρος το αίμα του οποίου έσταζε κάτω από την σχάρα και τον έλουζε.. οφείλεται στο ανάλογο γνωστό χορείο του Ισπανού Χριστιανού ποιητή Aurelius Prudentius Clemens(348-413 μ.Χ). Στο έργο του γραμμένο στα λατινικά *Liber Peristephanon* και συγκεκριμένα στο απόσπασμα Peristephanon 10.1006-1050 όπου περιγράφει μία ανάκριση ενός χριστιανού στην Αντιόχεια. Παρόμοιες περιγραφές αν και λιγότερο σαφείς διασώζονται στην χριστιανική πολεμική του Firmicus Maternus (Err.prof.rel. 27.8-28.1) και σε ανώνυμο απολογητικό έργο “Incerti Carmen Contra Paganos”. Από τις αρχαιολογικές ανασκαφές έχει αποδειχθεί πως η παραπάνω τακτική τέλεσης θα πρέπει να ήταν σε πολύ μεγάλο βαθμό φανταστική, γεγονός που οφείλεται στο σύνηθες φαινόμενο της χρήσεως υπερβολών από τους Χριστιανούς απολογητές στα πλαίσια της πολεμικής τους απέναντι στους παγανιστές αντιπάλους τους. Τόσο ο διάσημος λάκος στον ναό της Κυβέλης στην Όστια όσο και το πλινθόκτιστο τετράγωνο όρυγμα στην περιοχή Neus ή Neusser στο Rhineland της σημερινής Δυτικής Γερμανίας (Germania Inferior) το οποίο επίσης έχει συνδεθεί με την λατρεία της Κυβέλης, έχουν απορριφθεί ως ακατάλληλα για την τέλεση αιματινίου λουτρού λόγω διαστάσεων .

Όσον αφορά την σύνδεση των Ταυροβολιών με την λατρεία του Μίθρα αυτή αποδεικνύεται ως μη ιστορική. Στην λατρεία του Μίθρα γίνεται αναφορά στην Ταυροκτονία δηλ. σε μία μεταφυσική συμβολική του μύθου και όχι σε μία αληθινή σφαγή ταύρου. Επίσης λόγω του μικρού μεγέθους των Μιθραίων ήταν αδύνατη η οποιαδήποτε παρουσία ενός τόσο μεγάλωσωμου ζώου σε ημιυπόγεια ή γενικότερα σε περιορισμένων διαστάσεων αιθουσών. Στην Όστια το Μιθραίο που βρίσκονταν δίπλα στο μεγάλο ναό της Magna Mater βρίσκονταν σε πλήρη απομόνωση από αυτό. Επίσης η λατρεία του Μίθρα πάντοτε κινούνταν στα περιθώρια της δημόσιας λατρείας μην έχοντας ποτέ ανακηρυχθεί επισήμως ως κρατική λατρεία, τα Ταυροβόλια σύμφωνα με τα παραπάνω είχαν τουλάχιστον από το 159/160 δημόσιο χαρακτήρα.

(α)

(β)

(γ)

(δ)

α) Αναπαράσταση του κεντρικού ναού (Phrygianum) στον λόφο του Βατικανού από Ρωμαϊκό σηστέριο (*sesterce*). Το νόμισμα φέρει την λατινική επιγραφή "Matri Deum Salutari". Διακρίνεται η θεά Κυβέλη με τα λιοντάρια συνοδούς τους. β) Τοπογραφικό του λόφου του Βατικανού, τόσο η βασιλική Εκκλησία του Κωνσταντίνου όσο και το Phrygianum έχουν υπερκαλυφθεί από την νέα Εκκλησία του Αγίου Πέτρου. Στον λόφο αυτό στο δεύτερο μισό του 4^{ου} αιώνα η Παγανιστική αριστοκρατία της Ρώμης έδωσε τον ύστατο αγώνα εναντίων του Χριστιανισμού συσπειρωμένη γύρω από την αιματηρή θυσία των Ταυροβολίων. γ) Τοπογραφικό του συμπλέγματος του Ναού της Κυβέλης στην Όστια (Torre Silana). Στην γωνία του συμπλέγματος (6) εικάζεται η ύπαρξη λάκκου Ταυροβολίου. Όμως τόσο η θέση όσο και το μέγεθος του δώματος δεν προσφέρεται για την φιλοξενία τελετής με ταύρο. Μπορεί απλά να ήταν κρύπτη

μνήσεως όμοια με αυτές των άλλων λατρειών της εποχής. Ο ναός χρονολογείται στα μέσα του 2^{ου} μ.Χ αιώνα. δ) Παρομοίως στο λάκκο του 4^{ου} αιώνας (χρονολογείται μεταξύ 313-337 μ.Χ) που ανασκάφτηκε στο Neus κοντά στο Ρήνο (Germania Inferior), το βάθος του είχε μονάχα βάθος 1,4 μέτρα με μήκος πλευρών 1,8x 1,8 μέτρα. Χωρίς να διαθέτει αποστραγγιστικό σύστημα για την απομάκρυνση του αίματος (Fossa sanguinis) και χωρίς το απαιτούμενο βάθος δεν μπορούσε να διευκολύνει στην θυσία του ταύρου και στο αιμάτινο λούσιμο του «βαπτιζομένου». Επιπλέον δεν έχουν βρεθεί Ταυροβολικές επιγραφές στην Germania Inferior γεγονός που ενισχύει την άποψη για απουσία τέτοιου είδους τελετών. Στο εν λόγω όρυγμα οι πλευρές και το πάτωμα έχει καλυφθεί με πέτρες και με τούβλα. Πάνω: το όρυγμα την περίοδο της ανασκαφής του. Κάτω: Το όρυγμα ανακαινισμένο και προφυλαγμένο από τις καιρικές συνθήκες.